Mitul între imaginar și realitate

Ion VRABIE*

Key-words: *myth, imaginary, reality, the mythical perception, consciousness*

1. Imaginea și imaginarul

Orice discuție despre imagine presupune și referințe la conceptele de imaginar și imaginație, ce au drept scop clarificarea și delimitarea clară a termenilor. În primul rând, imaginea și imaginarul sunt produse ale imaginației – facultatea umană care produce imagini, care reprezintă și construiește lumea prin imagini. În al doilea rând, ambele se constituie, pe de o parte, prin intuiție sensibilă, iar pe de altă parte, sub influența fenomenalității obiective. Prin urmare, ele nu aparțin în mod exclusiv nici sferei umane, nici celei reale, însă își găsesc fundamentarea în amândouă.

Imaginea se manifestă ca o entitate particulară. Ea se referă la un obiect sau la o stare de lucruri, conținând impresiile perceptive. Înainte de a fi o formă de cunoaștere, imaginea este o simțire a lucrurilor, fiind în strânsă legătură cu percepția. În altă ordine de idei, imaginea ține de memorie, ea este memorie și în memorie. Imaginea se concepe ca o formă de reconstituire a intuiției sensibile. Ea se formează în actul perceptiv, însă este activată ulterior, în absența lui. În această accepțiune, imaginea se plasează pe un loc intermediar între percepția adevărată și concept, ea fiind „o modalitate de reprezentare mentală care are drept caracteristică conservarea informației perceptive sub o formă ce posedă un grad ridicat de similitudine structurală cu percepția" (Denis 2004: 20). În concluzie, imaginea se dovedește a fi mult mai aproape de percepție, considerată a fi o copie memorată a realității disimulate de impresiile subiectului.

Imaginarul, pe de altă parte, reflectă o adevărată complexitate, un sistem de relații, o lume întreagă, mai mult sau mai puțin posibilă, mai mult sau mai puțin ideală/reală. În cadrul imaginarului, imaginea poate fi concepută în sens relativ, asemenea unui ceva ce nu este prezent în momentul de față, sau într-un sens absolut, atunci „când imaginea reprezintă ceva ce nu poate niciodată să ocupe un loc în ordinea faptelor reale, în câmpul posibil al perceptibilului, precum o ficțiune irealizabilă (un munte de aur)" (Wunenburger 2004: 21). În cazurile extreme, putem vorbi despre imagini lipsite de imagini (cerc pătrat sau exemplul lui Descartes – chiliogonul, figură geometrică cu mii de laturi).

* Universitatea „Alexandru Ioan Cuza", Iași, România.

„Philologica Jassyensia", An X, Nr. 1 (19), 2014, Supliment, p. 659–665.

BDD-A8110 © 2014 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:59:02 UTC)

2. Imaginarul utopic și imaginarul mitic

Spre deosebire de imagine, după cum a fost definită, care își păstrează apropierea de realitate, imaginarul trimite mai curând la ceva ce se opune percepției sensibile, distanțându-se într-un spațiu ficțional și ireal.

Una dintre formele extreme ale imaginarului este cazul utopiei. Bazându-se pe o confuzie generatăde interpretarea etimologică, „outopia" (loc care nu se află nicăieri) sau „eutopia" (loc al fericirii), imaginarul utopic este împins la limită printr-un caracter dublu: cel de irealitate, aflat în opoziție cu realitatea fizică, și cel de idealitate sau perfecțiune, specific unei stări primordiale pierdute sau irealizabile, fiind exclusă din câmpul posibilului.

Istoria ne oferă suficiente exemple prin intermediul textelor imaginarului utopic, de la *Republica* lui Platon, *Cetatea Soarelui* a lui Campanella și până la ideologiile utopice ale secolului XX – construcții imaginare ale cetăților ideale cu forme de guvernare perfecte. Aceste mărturii dovedesc că imaginarul este adânc implantat în structurile noastre psihice, configurându-se undeva la limita posibilului prin contururi specifice perioadei, culturii și dorințelor unei mentalități.

La diferite niveluri ea se manifestă în mod mai mult sau mai puțin prezent în viața și gândirea individului, de la o tresărire de speranță la un discurs filosofic și acțiune politică, împlinindu-se într-o încercare (de regulă eșuată) de guvernare.

> Imaginația utopică corespunde unei forme de gândire care se exprimă printr-un stil al scriiturii ori al practicii relativ la o desfășurare în spațiul, istoric sau mental, al unui loc ideal, adică visat. Așadar, utopia se deosebește de conștiința onirică și poetică, precum și de speculațiile abstracte asupra apariției de puteri, prin recursul la o imagine care simbolizează concepte și care etalează afecte într-o frescă (Wunenburger 2001: 19).

Deși ar părea paradoxal, imaginarul utopic se manifestă mai mult ca o forță de constrângere a imaginației decât ca una eliberatoare. Împins la extremă, într-un loc ce nu există, dar care ar trebui să fie perfect, imaginarul utopic se desprinde de capacitatea creatoare a imaginației care, în virtutea faptului că este creatoare, nu mai poate interveni într-o lume ideală, în care lipsește acțiunea și dinamismul.

În concluzie, imaginarul utopic, chiar dacă adaugă idealul realului și se manifestă ca năzuință spre un „cum ar trebui să fie", el își pierde credibilitatea imediat ce se încearcă transpunerea lui în posibilitate. Utopia rămâne o construcție individuală, deci și idealul imaginarului propus este unul particular. A încerca să faci din propriul ideal idealul tuturor înseamnă să constrângi; iar să susții că propria cauză reprezintă cauza comună sau fericirea colectivă echivalează cu a spune că ai fost într-un loc care nu există.

Spre deosebire de imaginarul utopic, imaginarul mitic își păstrează tot timpul un caracter dinamic. Mitul, departe de a fi un simplu limbaj ficțional, este un mod de existență real, plin de vitalitate de acțiune. Mitul, în sensul său viu, nu este o simplă scriere, nicio ficțiune despre altă lume, el este un fapt social. În măsura în care o populație își trăiește mitul, acesta îndeplinește statutul de realitate. Ceea ce înțelegeau mai puțin etnologii din secolul al XIX-lea este că mitul nu reprezintă o formă de existență pre-logică, proprie societăților arhaice, ci o formă de gândire care se manifestă ca adevărată atunci când este împărtășită de membrii unei comunități.

BDD-A8110 © 2014 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:59:02 UTC)

Mitul justifică un consens social, în timp ce utopia introduce o distanță critică la adresa organizării existente. Imaginarul mitic se amestecă până la confuzie cu „ansamblul instituțiilor sociale care îl produc și îl suportă, spre a le alimenta la rândul său în discursul de legitimare" (Wunenburger 2001: 21).

Imaginarul mitic, spre deosebire de cel utopic este construit din imagini considerate adevărate și prin aceasta își păstrează conexiunea la realitatea fizică. Imaginarul fizic își găsește justificarea prin imagine atunci când aceasta este înzestrată cu sens – spre exemplu, este concepută ca o formă simbolică. Facultatea imaginației însă a fost pentru multă vreme ignorată în calitatea ei de capacitate credibilă a intelectului uman. Întrebarea care se impune este: „Când devine ea suficiet de puternică pentru ca imaginile să devină nu doar simple copii ale realității, ci și purtătoare de sens?".

3. Imaginație și sens

Pentru o lungă perioadă de timp, imaginarului i s-au refuzat drepturile și rolurile sale. Imaginația a fost privită cu suspiciune și i s-a conferit un rol secundar, dependent de alte facultăți umane, fără autonomie și individualitate. Lucrurile încep să se schimbe în favoarea ei odată cu Descartes, care plasează puterea de a imagina printre cele șase atribute fundamentale ale *cogito*-ului: „se îndoiește, înțelege, afirmă, neagă, vrea, nu vrea, imaginează și simte" (Descartes 1997: 40).

Pe tradiție greacă, de la Platon, imaginea se bucura doar de un caracter de simulacru – forme asemănătoare realității, care imită, fapt ce poate conduce la înșelăciune. Descartes reconsideră acest raport de asemănare, atribuindu-i o funcție de suplinire, și nu de simplă reproducere. Imaginea nu ar trebui să fie constrânsă de un adevăr mimetic al lucrului, ci să servească drept posibilitate de recunoaștere pentru judecată. „Această intelectualizare a imaginii incită la a nu mai face din ea un fragment de lume, o *pars totalis*, ci de a-i acorda rolul de simplu *analogon*, care trebuie să-și găsească adevărul în concept, singurul ce poate restabili identitatea obiectului denotat sau semnificat" (Wunenburger 2001: 164). Cu toate acestea, se observă rolul secundar al imaginii în secolul al XVII-lea, verbalul menținându-și prioritatea în fața vizualului și textul în fața desenului.

Cel care va conferi imaginației un statut transcendental, plasând-o în centrul operațiilor intelectuale va fi Kant. Imaginația va fi promovată la nivelul unei facultăți primare și autonome, cu o funcție generatoare atât pentru reprezentările sensibile, cât și pentru cele inteligibile.

Sunt binecunoscute cele trei sinteze *a priori* care stau la baza actului perceptiv în concepția lui Kant. Sinteza pasivă a receptivității face posibilă perceperea unui fenomen (ca materie nedeterminată încă) într-un spațiu și în funcție de un timp, care sunt intuiții sensibile ale subiectului. Această primă sinteză reprezintă condiția de posibilitatea a reprezentării discursive, a celei de-a doua sinteze.

Percepția completă se realizează în urma sintezei dintre conceptele *a priori* (categoriile) și diversul empiric spațio-temporal, dând naștere reprezentării intelectuale, deci înțelegerii. Această a doua sinteză nu se produce de la sine, ci se face posibilă printr-o a treia, intermediară: facultatea de a produce iamgini. După cum se știe, Kant susținea imposibilitatea cunoașterii lumii în sine. Astfel, pentru a

BDD-A8110 © 2014 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:59:02 UTC)

ne putea reprezenta un obiect este necesară o sinteză figurativă anticipatoare, adică *a priori*, care este realizată de către imaginație.

Imaginea, în acest caz, are rolul de a face posibilă legătura dintre conținutul primei sinteze spațio-temporale și categoriile intelectuale. Ea funcționează precum o schemă arhitecturală – de aici și denumirea de schematism transcendental (Kant 2009: §24).

> Structura figurativă a subiectului predetermină astfel lumea sensibilă, ce nu poate fi lume decât în măsura în care se supune, în actele intelectuale ale cunoașterii, ordinii preconstrânse de o funcție imaginantă. Percepția este astfel, cu siguranță, o construcție la care contribuie imagini, imagini ce constrâng totodată înțelegerea să renunțe la aplicarea directă a conceptelor sale la intuițiile empirice (Wunenburger 2004: 98).

Imaginația funcționează mai mult ca o activitate de analogie, restricționându-i-se funcțiile informatoare și constructiviste și favorizând laturile matematice și geometrizante, transformând imaginea mai curând într-o schemă logică decât într-o formă bogată în impresii și vitalitate.

Cu toate acestea, Kant nu rămâne străin de funcția simbolică a imaginii, pe care o intuiește, voit sau nu, în procesul de formare a Ideilor. Deschizând gândirea către Absolut, imaginația este cea care oferă Ideilor kantiene reprezentări care, deși își au originea în experiență, depășesc acest cadru, alimentând o gândire de genul lui „ca și cum" (*als ob*), ce nu poate fi demonstrată, dar poate obține sens. Următorul pas în confirmarea tradiției kantiene, va fi făcut atunci când imaginea va fi înzestrată cu sens, iar acest lucru este posibil prin conceperea ei ca formă simbolică, odată cu E. Cassirer.

Printr-o înțelegere ierarhică a nivelurilor de organizare a lumii, E. Cassirer instituie la baza unei prime lumi obiective o funcție simbolizantă a spiritului omenesc. Lumea capătă sens prin diferite expresii culturale: limbaj, artă mit. Urmărind relația dintre sensibil și inteligibil, el va amplasa între cele două lumi funcția simbolizantă. Actul perceptiv nu are loc doar formal, ci chiar la originea sa el se realizează printr-o atribuire de sens. În momentul în care percep un lucru, eu îl percep deja ca pe ceva anume, într-o stare oarecare și într-o relație cu altceva, adică într-un anumit sens. Imaginea ca formă simbolică nu se prezintă ca o imitație a lumii, ci ca un organ al ei, deoarece ea este cea care face posibil obiectul, îl face vizibil, și nu invers.

Pentru E. Cassirer, perspectivele abstracte ale științei și idealismul filosofic nu doar că nu se află la originea percepției într-un mod *a priori*, ci sunt ulterioare structurilor simbolice prin care lumea obține sensul prim. Abia după o tratare analitică a lumii deja existente pentru tine, cu sensurile ei, se obține ab-stracția. E. Cassirer este aproape a spune că apriorismul și transcendentalismul kantian sunt o filosofie născută din modul în care deja se înțelegea lumea în secolul al XVIII-lea. În crearea unei filosofii de acest tip s-a pornit deja de la niște structuri simbolice comune spiritului filosofic din perioada respectivă.

E. Cassirer reprezintă un punct de cotitură foarte important nu doar pentru cultura filosofică occidentală, ci și pentru cea răsăriteană, unde a beneficiat de o receptare originală în ceea ce privește sacralitatea imaginii și proprietățile simbolice ale limbajului.

BDD-A8110 © 2014 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:59:02 UTC)

Definiţia oferită de E. Cassirer omului este de *homo symbolicus*. Omul conferă sens lumii în care trăieşte. În relaţia sa cu obiectele, el le înzestrează cu sens. Universul său, dincolo de a fi unul fizic, este unul simbolic. Instrumentele prin intermediul cărora omul îşi făureşte lumea simbolică sunt: limbajul, religia, arta, mitul. Toate aceste expresii culturale se suprapun lumii naturale, formând împreună realitatea în care omul acţionează.

Percepţia mitică se concretizează printr-un act creativ. Subiectul mitic nu recepţionează în mod pasiv senzaţiile, ci participă la ordonarea lor. Din acest motiv, nu se poate susţine că mitul reprezintă pur şi simplu un produs al imaginaţiei, el conţine în mod originar şi o intuiţie a realităţii. Se configurează la intersecţia acestor două dimensiuni. La acest nivel „puterea impresiilor se confruntă treptat cu forţa activă de expresie" (Cassirer 2008: 33) într-o unitate absolută, neexistând o conştiinţă a distincţiei dintre semnificaţie şi lucru.

4. Repunerea imaginii în drepturi

Odată declarată puterea imaginaţiei şi forţa ei de inovare şi structurare, pe filieră franceză E. Cassirer este reluat şi continuat de către G. Bachelard, G. Durand şi contemporanul Jean-Jacques Wunenburger. Această tradiţie urmăreşte să dezvăluie chiar anumite legi şi tipuri de organizare ale imaginilor, care le conferă o anumită raţionalitate în procesul lor de formare. Refuzându-le orice caracter contingent, imaginile apar în subiectul uman, dar sunt ordonate după legi semantice şi sintactice ce-l depăşesc. Pentru G. Bachelard, ne spune J.-J. Wunenburger, raportul omului cu lumea este guvernat de imaginile încărcate cu afectivitate care sunt prime în actul percepţiei.

> Formarea Eului poate să urmeze, ca atare, două căi antinomice: fie subiectul cucereşte pas cu pas o raţionalitate abstractă inversând curentul spontan al imaginilor, epurându-le de orice supraîncărcare simbolică, fie se lasă purtat de ele, le deformează, le îmbogăţeşte pentru a accede la o trăire poetică, atingându-şi plenitudinea în reverii (Wunenburger 2004: 94).

Astfel, în ştiinţă, imaginile sunt analizate pe o cale negativă, fiind înţelese ca obstacol epistemologic, sau, în alt caz, urmează o cale pozitivă printr-o poetică generală ce le preia aşa cum sunt. Studiind imaginile în bogăţia lor afectivă, putem să înţelegem procesele afectivo-reprezentative complexe care, până la urmă, stau la baza fericirii. Dotate cu identitate de semnificaţie şi energie de tranformare, imaginile capătă noi dimensiuni prin amplificare şi supraîncărcare la contactul cu materialele fizice, hrănindu-se din simbolistica acestora. În acest sens, „imaginaţia, chiar dacă este profund înscrisă în constituţia afectivă a subiectului, se prezintă înainte de toate, din punctul de vedere al conţinutului său, ca o imaginaţie materială, ale cărei reverii o leagă în mod intim de cosmos" (Wunenburger 2004: 96). Datorită puterii creatoare a subiectului, imaginile, prin transformările lor nesfârşite, devin purtătoare de semnificaţii existente şi potenţiale.

G. Durand, continuând pe aceeaşi filieră, porneşte de la o activitate primă, transcendentală imaginativă. Imaginarul, fiind considerat substratul vieţii mentale, face din subiectul producător de imagini un subiect istoric. Reluând ideea lui *homo symbolicus*, dar mai aproape de structuralismul lui Cl. Lévi-Strauss şi de

BDD-A8110 © 2014 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:59:02 UTC)

hermeneutica lui P. Ricoeur, G. Durand susține că „imaginarul își datorează eficacitatea unei legături indisolubile între, pe de o parte, structuri ce permit o reducere a diversității producțiilor singulare de imagini la câteva ansambluri izomorfe și, pe de altă parte, semnificații simbolice, ordonate de un număr finit de scheme, arhetipuri și simboluri” (Wunenburger 2004: 99).

Urmând vectorul lingvistic, el va afirma că expresia privilegiată a imaginilor se întâlnește în mit. Urmărind figurile mitice dominante într-o colectivitate putem face inteligibile configurațiile de imagini. Prin mitocritică se poate urmări implicarea unui individ în transformările mitologiei, de exemplu prin opera sa. Prin mitanaliză se intenționează a dezvălui o topică spațio-temporală a imaginarului pornind de la studiul imaginilor dominante (*cf*. Durand 2004 și 2006). „Putem astfel să interpretăm imaginarul colectiv european ca pe un ciclu în care se succed, în ultimele două sute de ani, figurile emblematice ale lui Prometeu, Dionysos și Hermes, a căror simbolistică luminează majoritatea fenomenelor culturale” (Wunenburger 2004: 101).

Înțelegerea activităților umane într-un plan general poate fi obținută urmărind configurarea patrimoniului simbolic. Analiza imaginarului îndeamnă să revenim asupra propriilor mituri, prejudecăți, credințe, nu pentru a le destrăma, ci, dimpotrivă, pentru a le face vizibile, adică pentru a fi conștienți de ele. „Să remitifiezi omul modern, să-l repui stăpân peste arhetipurile lui ar trebui să permită reinstalarea imaginației în drepturile ei, restaurarea unei autentice polisemii a lumii; ea să se reconcilieze cu sensul verticalității, al diferenței, al pluralității nivelelor de a fi” (Wunenburger 2001: 276).

S-ar putea spune, în noul context social, structurat pe tehnologiile moderne informaționale și vizuale, că imaginea, imaginația și, mai ales, imaginarul lumii virtuale și-a recăpătat drepturile. Televiziunea, cinematografia, internetul ne oferă suficiente resurse pentru saturarea nevoilor noastre vizuale. Imaginea a devenit prioritară în fața textului, chiar legitimându-l. Ea a devenit garantul oricărei informații. Ştirile ne sunt prezentate în imagini, ziarele sunt pline de fotografii, cinematografia ne propune soluțiile imaginare ale romanelor, aventurilor sau prin reconstituirea istoriilor adevărate. Însă cât loc mai rămâne imaginației individuale? Asistăm la un surplus de imagini, dar ne face acest lucru mai creativi? În realitate, într-o lume în care suntem efectiv bombardați cu imagini, propria imaginație nu mai funcționează. Prea multe imagini nu fac altceva decât să omoare imaginația, după cum afirma și filosoful francez Jean-Jacques Wunenburger.

În sfârșit, unde amplasăm mitul în contextul contemporan? Miturile, în calitatea lor de realități vii în mentalitățile colective se constituiau printr-o confruntare între realitate și imaginație la nivelul conștiinței umane, antrenând și ordonând viața colectivităților. În societatea contemporană nu miturile sunt cele care mor, ci imaginația, care trece printr-o stare de *stand-by*. Consider că miturile își au permanent locul lor în mintea umană, deoarece omul își ordonează tot timpul viața și comportamentul în funcție de anumite modele mai mult sau mai puțin conștiente, însă, omul contemporan a încetat să mai fie un creator de mituri și prin aceasta se poate supune manipulării mult mai ușor. Din câte observ, a avut loc o schimbare radicală în acest sens: dacă până acum mitul era cel ce stimula producția imaginilor în mintea umană, în momentul de față imaginile, care ne sunt oferite în diferite

BDD-A8110 © 2014 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:59:02 UTC)

moduri, contribuie la crearea de mituri și este greu de spus în ce măsură este un lucru pozitiv. Rămâne de datoria noastră colectivă, dar și a fiecăruia în parte, de a delimita imaginarul realității în care trăim și realitatea imaginarului în care visăm.

Bibliografie

Cassirer 2008: Ernst Cassirer, *Filosofia formelor simbolice*, Pitești, Editura Paralela 45.
Descartes 1997: R. Descartes, *Meditații metafizice*, București, Editura Carter.
Durand 2004: G. Durand, *Introducere în mitodologie*, Cluj-Napoca, Editura Dacia.
Durand 2006: G. Durand, *Știința despre om și tradiția*, București, Editura Ideea Europeană.
Kant 2009: Immanuel Kant, *Critica rațiunii pure*, București, Editura Univers Enciclopedic Gold.
Wunenburger 2001: J.-J. Wunenburger, *Utopia sau criza imaginarului*, Cluj-Napoca, Editura Dacia.
Wunenburger 2004: J.-J. Wunenburger, *Filosofia imaginilor*, Iași, Editura Polirom.

Myth between Imaginary and Reality

Image did not always have a privileged status, and imagination did not benefit of an increased attention till the invention of television. The faculty of imagination occupied a secondary role in man's life, most of the times being identified as a source of fraud or of the hidden truth. Nevertheless, imagination is a human ability which, consciously or not, has manifested its presence in man's existence and behavior. Together with the development of new informational technologies, that amplify the role of image, the imagination understood as creative force is reinstated and its value is acknowledged. In this context, the myth, seen once as imaginary story, appears as a form of thinking that oversees the connection between imagination and reality. Thus, in the present paper, I suggest an analysis of the relation between imagination and reality by means of the notion of myth, as constitutive element of human thinking.

BDD-A8110 © 2014 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:59:02 UTC)